М.Д. Осипчук, асп.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ПОСЛУГ

У статті досліджується місце, динаміка та новітні тенденції розвитку міжнародного туризму у глобальному бізнесі як складової сучасної системи міжнародних послуг. Виявлено специфіку регіональної привабливості туристичної галузі та вплив фінансової кризи на неї.

Ключові слова: сфера послуг, міжнародний туризм, світова фінансово-економічна криза, міжнародні туристичні прибуття, туристичний макрорегіон.

The article deals with role, dynamics and modern tendencies of the international tourism development in global business as component of present-day international services system. Specificity of the regional attractiveness of tourism sector and the influence of financial crisis on it are defined.

Keywords: service sector, international tourism, world financial and economic crisis, international tourist arrivals, tourist macroregion.

В нинішніх умовах транснаціоналізації та глобалізації констатується бурхливий розвиток сфери послуг, що стала не лише вагомим сектором національних економік, а й комплексом галузей, які чинять значний вплив на функціонування світової економічної системи та забезпечують високий рівень і швидке зростання продуктивності економіки.

Послуга є специфічним об'єктом міжнародної торгівлі, що стає чинником економічного розвитку та визначальним критерієм оцінки прогресивності структури економіки. Згідно з рекомендаціями МВФ щодо складання платіжного балансу, до категорії комерційних послуг належать: транспортні послуги, подорожі та інші послуги (послуги зв'язку, будівельні, страхові, фінансові, комп'ютерні та інформаційні послуги, роялті та ліцензійні платежі, інші ділові послуги, послуги приватним особам і послуги у сфері культури та відпочинку) [1].

Міжнародний ринок послуг постійно розвивається, забезпечує створення робочих місць й значні прибутки. Незважаючи на те, що за абсолютними вартісними показниками міжнародна торгівля товарами в декілька разів перевищує обсяги торгівлі послугами (15,7 та 3,7 трлн. дол. у 2008 р. відповідно) [2], подібна тенденція в майбутньому може припинитися внаслідок того, що показники темпів приросту торгівлі послугами в декілька разів вищі аналогічних товарних. Сфера послуг має всі передумови для подальшого розширення та вдосконалення.

У таблиці 1 наведено абсолютні та відносні показники динаміки міжнародної торгівлі послугами протягом 2000-2008 рр. [2].

Як свідчать дані, протягом останніх дев'яти років (2000-2008) констатується різке збільшення обсягу міжнародної торгівлі послугами (понад вдвічі); 2004 та 2007 роки

відзначилися найбільш високими темпами приросту (відповідно 19,12% та 20,29%), що пояснюється позитивною динамікою розвитку світового господарства та інтенсифікацією міжнародних економічних зв'язків.

Таблиця 1. Динаміка світового експорту послуг у 2000-2008 рр.

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Світовий експорт послуг, млрд. дол.	1443	1446	1547	1763	2100	2415	2710	3260	3730
Темп зростання ланцюговий, %	-	100,21	106,99	113,96	119,12	115	112,22	120,29	114,42
Темп приросту ланцюговий, %	-	0,21	6,99	13,96	19,12	15	12,22	20,29	14,42
Темп зростання базовий (2000 р. – базовий період), %	-	100,21	107,21	122,18	145,53	167,36	187,8	225,92	258,49
Темп приросту базовий (2000 р. – базовий період), %	-	0,21	7,21	22,18	45,53	67,36	87,8	125,92	158,49

Джерело: складено на основі [2].

До найважливіших сегментів сфери послуг, що має надзвичайно високі показники зростання, належить міжнародний туризм, який перетворився на одну з найбільш високодохідних галузей світової економіки. За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), його частка у світовому ВВП у 2008 р. становила 3%, а з урахуванням супутніх галузей – близько 10%. Експортуючи туристичні послуги, держави нарощують свій експортний потенціал, внаслідок чого зростають валютні та податкові надходження до бюджетів усіх рівнів тощо. Будучи вагомим джерелом прибутків, міжнародний туризм також виступає в якості зв'язуючої ланки країн, регіонів, ділових кіл різних держав. Розвиток туристичного потенціалу країни спричинює загальне підвищення зайнятості, рівня життя і якості населення та добробуту нації у цілому, оскільки забезпечує мультиплікаційний ефект – підтримує майже 50 суміжних галузей та створює додаткові робочі місця.

Туристичні послуги, безумовно, є рушієм зростання третинного сектору, – світової торгівлі послугами: в 2008 р. перші склали близько 25% у структурі других [2].

Зазначені аспекти й детермінують актуальність вивчення новітніх аспектів світової системи туризму.

Результати дослідження даної проблематики відображені у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Л.Г.Агафонова, А.Ю.Александрова, В.Д.Безносюк, А.М.Виноградська, Г.М.Долматов, В.К.Євдокименко, В.Ф.Кифяк, В.С.Кравців, М.П.Крачило, О.О.Любіцева, В.І.Мацола, Л.М.Томаневич, Т.І.Ткаченко, В.К.Федорченко, І.М.Школа. Але, незважаючи на значну кількість публікацій, у них розглядаються лише окремі аспекти розвитку міжнародного туризму; майже відсутні комплексні дослідження його функціонування та глобальних тенденцій розвитку. Тому мета даної статті полягає у виявленні ролі міжнародного туризму в системі

міжнародних послуг, висвітленні процесу розвитку цієї галузі у світовому господарстві та впливу фінансової кризи на неї.

Розвиток сучасного суспільства відбувається в умовах глобальних процесів, пов'язаних із взаємовпливом економічних систем, культурних норм і соціальних стандартів якості життя громадян. Глобалізація виступає в якості фактору соціальних перетворень, що сприяє інтенсифікації соціально-стратифікаційних процесів. Особливе місце при цьому належить туризму, який у певній мірі прискорює процеси соціалізації особистості за допомогою її включення в міжкультурну комунікацію.

Сучасний міжнародний туризм представляє собою динамічну глобальну систему. Вважається можливим виділити основні ознаки його глобалізації:

- безпрецедентні масштаби і всезагальний характер туристських переміщень;
- зростаюча транснаціоналізація міжнародного туристичного бізнесу, що супроводжується реалізацією спільних програм і утворенням глобальних союзів корпорацій, стратегічних альянсів;
- нарощування конкурентної боротьби на світовому і регіональних ринках;
- введення в практику туризму інновацій як фактору конкурентоздатності.

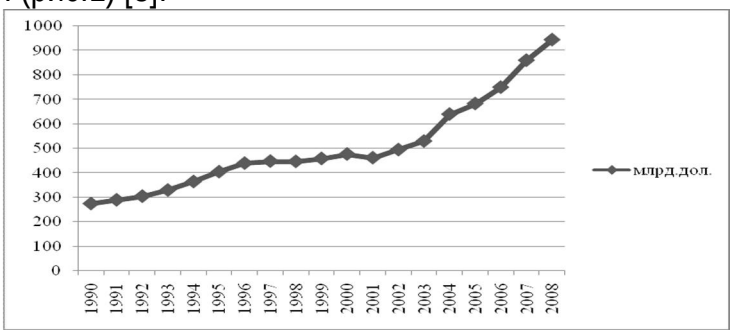
На наш погляд, туризм потребує розгляду з точки зору різних критеріїв, до яких пропонується віднести: 1) діяльність, що забезпечує поєднання дій, націлених на отримання певного виду ефекту (задоволення інтересів); 2) галузь національної економіки, умови для формування й ефективного розвитку якої у тому чи іншому вигляді наявні в будь-якій країні; 3) напрям у науці, який потребує постійного теоретико-методологічного висвітлення та обґрунтування понятійно-категоріального апарату; 4) суспільний рух, що захищає інтереси споживачів і представляє певну сферу підприємницької діяльності на основі ринкового регулювання туристичних послуг.

У даному контексті вважається доцільним акцентувати увагу на значущості туризму, як сектору національної економіки.

В рамках теоретичної формалізації розвитку сфери туристичних послуг, особливо пов'язаної з її міжнародними аспектами, вельми актуальним є питання дефініцій. За визначенням ООН: "Індустрія туризму – це сукупність виробничих і невиробничих видів діяльності, націлених на створення товарів і послуг для подорожуючих людей" [3]. Підтримуючи у цілому дане визначення, вважаємо доцільним його дещо розширити: "Індустрія туризму являє собою інтегровану систему різнорідних галузей, виробництв і видів діяльності як матеріального виробництва, так і невиробничої сфери, об'єднаних загальною метою – задоволення специфічних потреб туриста у відпочинку і враженнях, отриманих під час подорожі, шляхом надання послуг та забезпечення товарами, які зроблять її комфортною і сприятимуть здійсненню мети подорожі".

Туризм і його складова частина – міжнародний туризм – це складна, комплексна сфера світового господарства, що здійснює вагомий вплив як на загальну ситуацію у світовій економіці, так і на господарства більшості країн і окремих регіонів світу.

Поява туризму була зумовлена потребами в організації дозвілля заможних верств населення; з середини XIX ст. він перетворився вже на масову індустрію відпочинку та оздоровлення, а також важливе джерело надходження валюти. За даними ВТО, надходження від міжнародного туризму тільки наприкінці XX - початку XXI ст. склали: 448 млрд. дол. у 1997 р., 477 млрд. – дол. у 2000 р., 683 млрд. дол. – у 2005 р., і 945 млрд. дол. – у 2008 р. (рис.1) [3].

Джерело: [3]

Рис.1. Динаміка надходжень від міжнародного туризму, 1990-2008 рр.

З метою визначення можливостей туристичних організацій щодо контролю та регулювання впливу факторів на розвиток міжнародного туристичного бізнесу, пропонується їх поділ на дві групи чинників, що:

– діють із зовнішнього оточення та практично не підлягають контролю з боку організацій індустрії: мотиваційні; економічні; політичні; географічні; соціальні; екологічні;

– сприяють розвитку туризму та активно використовуються туристичними організаціями у діяльності.

Водночас поряд із позитивними чинниками вагомий вплив на туристичну індустрію здійснювали різноманітні негативні фактори, серед яких − природні катастрофи, соціальні потрясіння, війни, економічні кризи, терористичні акти. Незважаючи на це, протягом 1960-2010 рр. не було відзначено жодного значного спаду темпів зростання міжнародного туризму за винятком минулого 2009 р.

Індустрія міжнародного туризму з точки зору створення концепції її розвитку повинна розглядатися як економічна категорія, що виражає сукупність взаємопов'язаних галузей світової економіки, загальним функціональним завданням якої є діяльність, направлена на задоволення різноманітних і постійно зростаючих потреб людей у різних видах відпочинку та подорожей у вільний час при раціональному використанні всіх наявних туристичних ресурсів в умовах постіндустріальної фази розвитку економіки.

Із збільшенням кількості подорожуючих, відповідно, й зростають їх витрати на туризм, склавши 945 млрд. дол. у 2008 р. (на 9,6% більше, ніж у 2007 році) (табл.2).

Згідно даних таблиці 2, за 2000-2008 рр. експорт туристичних послуг щорічно збільшувався у середньому на 9,5%, хоча для інших видів комерційних послуг динаміка була значно вищою (11,6% та 15,5% для транспортних та інших послуг відповідно), тим

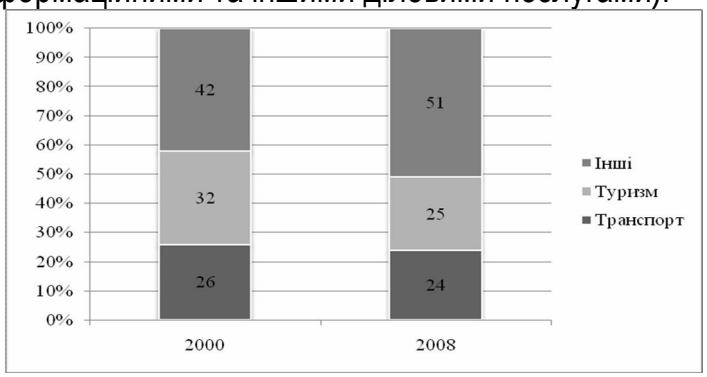
не менш складає досить вагоме нарощування.

Таблиця 2. Динаміка світового експорту послуг за категоріями, 2000-2008 рр.

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Комерційні послуги:	1443	1446	1547	1763	2100	2415	2710	3260	3730
Транспортні послуги	372	347	364	411	509	570	626	742	875
Подорожі	462	458	480	528	623	685	737	862	945
Інші	609	641	703	824	968	1160	1347	1653	1915

Джерело: складено на основі [2].

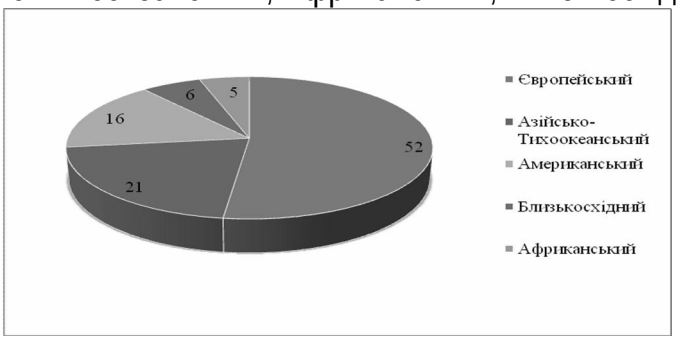
Аналіз питомої ваги подорожей у загальному світовому експорті комерційних послуг дає можливість констатувати постійне його зниження: з 32% у 2000 р. до 25% у 2008 р. (рис.2), що пояснюється різким нарощуванням торгівлі іншими послугами (послугами зв'язку, інформаційними та іншими діловими послугами).

Джерело: складено на основі [2] та [3].

Рис.2. Світовий експорт послуг за категоріями, 2000 та 2008 рр.

Аналізуючи сучасні тенденції, слід відзначити значну територіальну нерівномірність, характерну міжнародному туризму. В цілому вона відбиває різні соціально-економічні рівні країн світу: на економічно розвинені країни припадає 57% доходів від туристичної галузі; на країни, що розвиваються − 30%; на країни з перехідною економікою − 13% (рис.3). Аналіз регіональної структури прибутків і доходів дає змогу виділити п'ять туристичних макрорегіонів світу: Європейський, Американський, Азійсько-Тихоокеанський, Африканський, Близькосхідний [4].

Джерело: [3].

Рис.3. Розподіл прибутків від туризму у світі, 2008 рік, %.

Як свідчать дані, найбільша частка прибутків від туризму припадає на Європу

(52%), що пояснюється наявністю різноманітних видів рекреаційних ресурсів, розвиненої інфраструктури, стабільною економічною і політичною ситуацією. Проте вважається можливим виділити і обставини, що негативно впливають на розвиток туризму в цьому регіоні, – значно вищі ціни на відпочинок: у Європі середні витрати іноземного туриста на подорож у 2008 р. становили 452 дол. у той час, як в країнах Центральної та Східної Європи – 167 дол., що майже у 2,5 рази менше, ніж в середньому по Західній Європі [5].

Другу позицію займає Азійсько-Тихоокеанський макрорегіон (21%) у зв'язку із наявністю унікальних видів туристичних ресурсів, високим рівнем сервісу та нижчими цінами порівняно з Європою або Америкою. Проте негативний вплив на кількість туристських прибуттів у цьому макрорегіоні здійснює нестабільна політична ситуація, часті випадки природних катаклізмів.

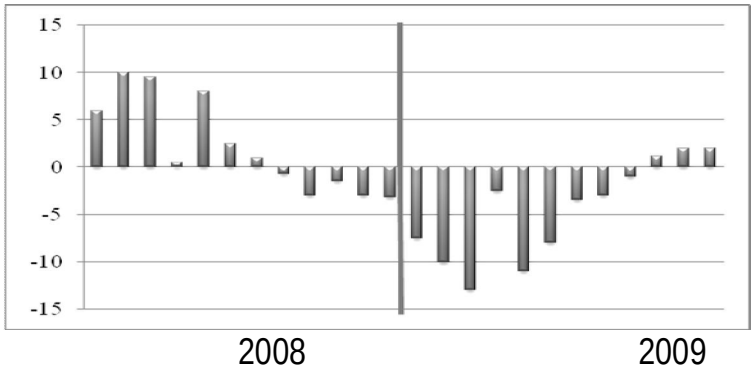
На третьому місці перебуває Американський макрорегіон. Дещо нижча частка туристських прибуттів у ньому пояснюється не зниженням туристичної привабливості Америки, а швидшим темпом розвитку туристичної індустрії в інших макрорегіонах.

Передостаннє місце за часткою туристських прибутків займає Близькосхідний туристичний макрорегіон (6%), що спричинено нестабільною політичною ситуацією, відсутністю розвиненої туристичної інфраструктури. Проте тривалий туристичний сезон, наявність багатих рекреаційних ресурсів, близькість розвинутих європейських держав позитивно впливають на розвиток туризму в регіоні і складають значну частку в його туристському потенціалі.

Африканський макрорегіон характеризується найнижчою часткою туристських прибуттів – 5%. Дійсно, з одного боку, Африка є найдешевшим місцем відпочинку у світі, де зосереджені багаті природні рекреаційні ресурси, що сприяє збільшенню кількості туристських прибуттів. Проте, з іншого боку, недостатньо розвинута інфраструктура та низький рівень туристичного сервісу негативно впливають на розвиток туристичної галузі [3].

Втім, не дивлячись на тенденцію постійного зростання кількості туристичних подорожей та прибутків від них протягом останніх років, слід відзначити, що в зв'язку із нинішньою світовою фінансово-економічною кризою картина дещо змінилася. Негативний тренд у міжнародному туризмі виник у другій половині 2008 року та посилився у 2009 році. Даний спад був спрогнозованим, адже, коли рівень внутрішнього доходу країни знижується понад 2%, відповідно і знижуються кількість туристів та доходи від туризму. За даними ВТО, міжнародні туристські прибуття (кількість зареєстрованих відвідувачів тієї чи іншої країни, які не є її резидентами, за певний проміжок часу) зазнали різкого спаду у 2009 р. – в цілому -4% (рис.4) [3].

В абсолютному значенні, кількість міжнародних туристських прибуттів протягом 2009 р. сягнула 880 млн. у той час, як в 2008 та 2007 роках дана цифра відповідно становила 920 млн. та 901 млн. Тобто 2009 рік характеризувався зниженням кількості міжнародних туристських прибуттів на 40 млн. порівняно з попереднім 2008 роком.

Джерело: [3].

Рис.4. Міжнародні туристські прибуття, місячні зміни, %

Можна виділити сильний вплив глобальної економічної кризи, каталізованої в деяких регіонах спалахом вірусу грипу А(H1N1). Та все ж вплив на туристський попит варіюється в різних регіонах досі. За винятком Африки, де спостерігається зростання на 5% (що пояснюється ціновим фактором, який у кризовий час відіграє значну роль), усі регіони зазнають спаду у прибуттях протягом 12 місяців 2009 року. Найвагоміше зниження (-6%) зазнали Європа та Середній Схід, в Азії і Тихоокеанському регіоні спостерігається спад близько 2%, в Америці – 5%.

Тим не менш, незважаючи на негативні тенденції, в нинішніх безпрецедентних глобальних економічних умовах туристична галузь може виступати механізмом, що здійснюватиме стимулюючі дії, створюючи та підтримуючи робочі місця, торговельні потоки, а також сприятиме довгостроковому перетворенню до “зеленої економіки”.

Багато країн вже проводять стимулюючі заходи для пом’якшення ефектів кризи на туристичну галузь, усвідомлюючи, що цей сектор може бути ключовим двигуном видужання економіки. Зокрема, уряд Іспанії протягом 2009 року надав 400 млн. євро у вигляді безвідсоткових кредитів для покращення готельної інфраструктури, ще понад 200 млн. євро з державного бюджету спрямував на благоустрій курортів та туристичних центрів. У Таїланді на популяризацію країни виділено 26,5 млн. дол., впроваджено податкові пільги для готелів, запроваджено безкоштовне відвідання національних парків та знижено ціну на послуги державної авіакомпанії (Thai Airways International).

Навіть з огляду на глобальну фінансово-економічну кризу туристична індустрія залишається серед числа найбільш значущих галузей світової економіки. Тож значна кількість країн на державному рівні почала впроваджувати плани заходів щодо підтримки конкурентоспроможності національної туристично-курортної сфери. Такі дії повинні наслідувати інші країни, що допоможе повернути стабільність та відновлення економіки.

Що стосується подальшого розвитку світового туризму, то, згідно підсумків World Travel Market (щорічної міжнародної виставки у галузі туризму), піднесення світової економіки більш ніж на 4% супроводжується відповідним зростанням туристичної індустрії. За прогнозами ВТО, у 2010 р. очікуване нарощування міжнародних

туристичних прибуттів складе 3-4%. Передбачається, що Азія демонструватиме стійке зростання у той час, як для Європи та Америки буде характерною уповільнена стабілізація. Африка продовжуватиме позитивну тенденцію, особливо, зважаючи на перспективи, пов'язані із проведенням фінального етапу Чемпіонату світу з футболу у 2010 р. у Південно-Африканській республіці.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що 1990-2008 рр. відзначилися стабільно високими темпами розвитку міжнародного туризму. Загострення світової фінансово-економічної кризи у 2009 р. закономірно спричинило значне зменшення туристичних потоків. Та все ж, аналіз показує деяке пожвавлення в останньому кварталі 2009 р., що дещо покращило загальний показник за рік, і дає підстави на позитивні прогнози щодо 2010 р. Зважаючи на стимулюючий вплив, що здійснює туризм на економіки, країни повинні підтримувати конкурентоспроможність національних туристичних секторів, що в кінцевому результаті також сприятиме оздоровленню економік.

Література:

1. Міжнародний Валютний Фонд (МВФ). – Офіційний сайт: http://www.imf.org
2. International Trade Statistics 2009 // http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its_e.htm.
3. Всесвітня туристична організація (WTO). – Офіційний сайт: http://www.world-tourism.org.
4. Смирнов І. Г. Туристично-фінансові потоки та моделі управління в міжнародному туристичному бізнесі // Географія і сучасність: Зб. наук. пр. Київ. нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. − Київ, 2006. − Вип. 5 (15). – С.105-118.
5. World Travel and Tourism Council. – Офіційний сайт: http://www.wttc.org.